
BOŽINA IVANOVIĆ - PRVI PREDŠEDNIK MATICE CRNOGORSKE

Marko Špadijer

Ovaj skup, omaž Božini Ivanoviću (1931-2002), prosvjetnom radniku, profesoru univerziteta, akademiku, ministru, predsjedniku Predsjedništva Crne Gore, rukovodiocu raznih školskih, medijskih i naučnih institucija, autoru brojnih naučnih radova iz biologije i antropologije, nastojaću da dopunim podsećanjem na posljednjih desetak godine njegova života, koje je, kao prvi predsjednik, posvetio Matici crnogorskoj i postao dio njene istorije.

Crnogorci nijesu imali potrebe da osnivaju svoju Maticu, kao drugi slovenski narodi pod tuđinom, jer su imali svoju državu i svoju slobodu. Međutim, ne jednom se pokazalo kroz noviju istoriju da država Crna Gora nije bila dovoljno jaka da se odbrani od asimilacije i očuva nacionalni i kulturni identitet, pa je postojanje takve institucije neophodno. Ideja o osnivanju Matice pominjana je u raznim prilikama. Poslije prisustva Pavla Mijovića obnavljanju Matice hrvatske, razgovori o tome su

učestali. Može se reći da je 1992. godine sazrela ideja o osnivanju Matice crnogorske. Te godine razne grupe na raznim mjestima (Podgorici, Cetinju, Zagrebu, a možda i drugde), debatovala su o tome kako da se formira jedna organizacija koja bi svojim sastavom reprezentovala crnogorsku kulturnu, naučnu i državotvornu misao. „Autorstvo“ za osnivanje ne može se personalno nikome pripisati. Postojala je potreba da se pojavi organizacija koja bi se konfrontirala posustalim crnogorskim političkim, naučnim, kulturnim i obrazovnim nacionalnim institucijama koje nijesu bile voljne da se bore za crnogorsko državno i nacionalno dostojanstvo ili su ga sasvim bacile pod noge i servirale velikosrpsku politiku zvaničnog Beograda. Matica se činila kao najadekvatnija forma jer imenom upućuje na okupljanje.

Formiran je Inicijativni odbor za osnivanje Matice crnogorske, koji se početkom 1993. godine sastajao više puta i raspravljao o ustrojstvu i statutu buduće institucije. „*Organizatorima je tehničke usluge u poslovima pripreme osnivačke skupštine pružalo preduzeće ‚Prevalis‘ iz Podgorice. Inicijativni odbor je pripremio Statut, vršio konsultacije o ličnostima koje će voditi Maticu, pravio spiskove učesnika i zakazao osnivačku skupštinu za 22. maj, upozoravajući pozvane da nema sredstava za putne troškove*“ (Godišnjak Matice, 93/94 str. 29).

Poziv za osnivačku skupštinu Matice, u ime Inicijativnog odbora potpisao je Pavle Mijović. On je u jednom intervjuu definisao ono u čemu smo svi bili saglasni, da *“Matica nije režimska, niti opoziciona ustanova i nema zadatak da se bavi politikom”*, a na osnivačkoj skupštini je rekao: *„Držim da činimo pravi racionalni korak ka svjetlosti koja se nazire na vidiku, kao što smo se sa osnivanjem naše slavne štamparije Crnojevića na Cetinju prije pola milenija u času propadanja države vinuli u Gutenbergovu galaksiju”*.

Grupa akademika i univerzitetskih profesora htjela je da Matica bude neka vrsta akademije nauka, kako bi mogla zamijeniti pos-

tojeću Akademiju, ako nastavi put srbizacije kojim je krenula. Njima su se suprotstavljali mlađi inicijatori iz reda književnika, novinara, umjetnika, osnivači raznih crnogorskih udruženja i *Monitora*, koji su smatrali da se ne treba zatvoriti u elitizam, već da treba okupiti sve vitalne intelektualne snage u jedan kulturni i antiratni pokret. Širi i fleksibilniji pokret trebalo bi da zamijeni arhaični prizvuk koji neke asocira na institucije u kojima se raspreda vuna nacionalnih nepravdi.

Argumenti jedne i druge strane bili su uvjerljivi, pa je postignut kompromis. Proizvod tog hibrida odrazio se u Statutu koji je definisao svrhu Matice kao „*čuvanje i njegovanje narodnog i kulturnog identiteta crnogorskog naroda i drugih naroda i narodnosti koji žive u Crnoj Gori na svim područjima duhovnog, naučnog i umjetničkog stvaralaštva*“, dok će joj prvorazredni zadatak biti „*učršćivanje narodne i kulturne samosvijesti Crnogoraca u domovini i izvan domovine*“.

Pred osnivačku Skupštinu bilo je riječi o predsjedniku i generalnom sekretaru. Za generalnog sekretara nije bilo dileme, bar koliko ja znam. Kandidat za predsjednika bio je vajar, slikar i akademik Vojo Stanić. Stanić je oduševljeno pozdravio pojavu Matice, ali nije pristao da bude predsjednik. Presudnu ulogu u predlaganju predsjednika Matice imali su Pavle Mijović i Veljko Milatović. Njih dvojica su bili odlučni da predsjednik treba da bude akademik Božina Ivanović zbog njegovog društvenog i naučnog ugleda, zavidne naučne produkcije, impozantne biografije, iskustva u rukovođenju institucijama i sposobnosti da pridobija ljude. Nasuprot tim argumetima stajali su stavovi jednog broja ljudi sa Univerziteta da je Ivanović predajom vlasti kao predsjednik Predsjedništva, pokazao da nije dovoljno odlučan i borben za crnogorsku stvar, da je kompromitovan kao pripadnik „starog rukovodstva“ i da Matici treba za identifikaciju novo lice. Kako su Milatović i Mijović bili ljudi od autoriteta, a prijedlog za Božinu podržali neki od najagilnijih ljudi u

pripremi Skupštine, on je ostao jedini kandidat za predsjednika. Božina je, uz dosta protivljenja, pristao da bude kandidat. Na osnivačkoj Skupštini Matice na Cetinju 22. maja 1993. godine jednoglasno je izabran i bio je predsjednik Matice crnogorske do 23. januara 1999. godine.

Pored Ivanovića, Predsjedništvo Matice su činili potpredsjednici Kana Radević i Miodrag Perović te Marko Špadijer kao generalni sekretar. Perović je odmah po izboru podnio ostavku nezadovoljan izborom Božine za predsjednika. U Upravni odbor izabrani su: Branko Banjević, Senad Gačević, Radun Mićković, Jakov Mrvaljević, Radoslav Rotković, Novica Samardžić i Ilija Vujošević.

Matica je organizovana u odbore za: *Nauku i jezik; Umjetnost i književnost; Prosvjetu i kulturu i Saradnju sa iseljenicima*. Na terenu postoje ogranci i povjerenici Matice. Skupština Matice je najviši organ. Dakle, u osnovi široki kulturni pokret u kome važno mjesto imaju odbori, a krovni organi su Predsjedništvo i Upravni odbor.

Prvi dokumenat koji je Božina Ivanović donio kao predsjednik bila je Odluka o osnivanju Matice crnogorske. Matica je upisana u Registar društvenih organizacija 26. jula 1993, sa potpisom ministra pravde Filipa Vujanovića.

Kao osnivači Matice potpisani su: Božina Ivanović, Marko Špadijer, Milorad Stojović, Sreten Asanović, Miodrag Burzan, Sreten Perović, Nebojša Čagorović, Stanko Roganović, Veljko Popivoda, Svetlana Radević, Vojislav Stanić, Branko Banjević, Vukić Pulević, Dimitrije Krivokapić, Ilija Vujošević, Miodrag Perović, Vladimir Nikaljević, Nebojša Redžić, Radun Mićković, Dimitrije Škuletić, Milika Pavlović, Marko Camaj, Slobodan Mitrović, Slobodan Nikčević i Jusuf Kalamperovec, a Stevo Vučinić je ovlašćen da registruje Maticu. Spisak je nastao zbog zakonske obaveze za registraciju, a time se ni iz daleka ne iscrpljuje broj osnivača Matice.

Matica je u prvoj godini imala 84 člana, od čega 25 univerzitetskih profesora i 23 umjetnika. Najstariji član je rođen 1917, a najmlađi 1973. godine. Pored Crnogoraca, u njenom sastavu bili su Srbi, Hrvati, Albanci, Muslimani i Makedonci i svako ime je sa biobibliografijom upisano u Godišnjak.

Matica je prvu prostoriju za korišćenje dobila u hotelu „Grand“ na Cetinju, ali bez osnovnih uslova za rad. Preduzeće „Prevalis“ je od oktobra 1993. do aprila 1994. godine Matici (zajedno sa PEN-om i CDNK) ustupilo na korišćenje prostoriju u privatnom stanu u Podgorici (Njegoševa 40) i to je bila prva adresa Matice. Međutim, telefon nije radio, stan u potkrovlju nije bio zagrijan, poslovni sekretar Slavko Perović nije dobijao obećani honorar, pa je morao napustiti posao. To je bilo vrijeme mukotrpne konsolidacije Matice. Trebalo je okupiti ljude, osmisliti planove rada odbora, osnovati ogranke, otpočeti izdavačku djelatnost, odrediti nadležnost Suda časti i Nadzornog odbora... *„Kana Radević je prihvatila da uradi nacrt pečata i znaka Matice, Božina Ivanović da po svome izboru obavijesti institucije o osnivanju Matice, Marko Špadijer je zadužen da nađe sponzore za prostorije i poslovnog sekretara.“* Trebalo je sačuvati Maticu da ne bude prirepak ili ekspozitura nekih partija. *„Ukazano je na sve očiglednije uslovljavanje pomoći Matici raznim političkim koncesijama i uspostavljanje paternalističkog odnosa prema njoj. Odlučeno je da se strpljivo tumači položaj Matice, njena uloga u naučnom, kulturnom životu Crne Gore i izgradnje njene samostalnosti“.* Iza te konstatacije stoji mukotrpna i svakodnevna borba za autonomnost Matice koju je vodilo u prvom redu Predsjedništvo sa Božinom na čelu.

Kako nijesmo imali adekvatan prostor, niti sredstva da plaćamo poslovnog sekretara, jedino zapošljeno lice, Božina i ja smo se dali u potragu za sredstvima za rad Matice. Bilo je improvizovanja, obeshrabrenja, pa ponekad i ponižavanja. Ostali smo uporni iz uvjerenja da radimo pravu stvar. Od poznanika

dobijali smo prve stolice, stolove, stare kompjutere, telefonske aparate, faks aparat, papir i drugi kancelarijski materijal. To jada što smo skupili uništila bi ili pokrala nepoznata lica u tri objianja kancelarije. Možda ništa kao tih nekoliko godina potucanja, moljakanja, obilaska starih znanaca, sticanja novih prijatelja, istinskih dobrotvora, nije učvrstilo Maticu kao neku vrstu gandijevske organizacije, kojoj je stran svaki birokratizam.

Kao rezultat ukupnih nastojanja, Matica počinje da staje na noge, samostalnije nastupa, povećava se broj članova i jača njen društveni uticaj. Od aprila 1994. Matica je zakupila prostor u Ulici slobode 64 u Podgorici i Bajovoj 84 na Cetinju. Zakup prvih pristojnih prostorija plaćali su Milan Mrvaljević i Čano Koprivica, najveći donatori i počasni članovi Matice.

Bili smo uvjereni da Matica mora trajati i zato smo sačuvali svaki dokumenat i svaki zapis o donaciji. Ima nečeg dobrog u pedanteriji vođenja zapisnika sa sastanaka, a pogotovu ako se to objavi i postane dostupno svima. Upravo, godišnjaci Matice su najvjerodostojniji ljetopisi njenog rada.

Matica crnogorska postoji tek šesnaest godina, a poneko iskazuje ambiciju da piše svoju verziju njene istorije. Dobro je da ima više svjedoka i učesnika događaja jer tako istina postaje cjelovitija. Više će se vjerovati onim koji su priložili kamen za njenu građevinu, pisali tekstove za njene publikacije, pribavljali pare za njen rad, nego onima koji su Maticu posmatrali sa distance.

To što Božina Ivanović nije ostavio zapis o prvim godinama Matice crnogorske, mogu samo dijelom da nadoknadim.

Vrijeme rađanja Matice

Vrijeme u kome se odvija ova priča bilo je vučje, teško i opasno. Psi rata su se kretali ulicama naoružani, neobuzdani, primitivni, agresivni, širili strah i bili spremni na obračune. Crnogorski „separatisti“ su bili glavna meta provokacija. Živjelo se

kao u nekom neosvijetljenom hodniku u kome svakog časa možeš dobiti podmukli udarac. Naši ljudi su se redovnije brijali, oblačili odijela, bijele košulje i mašne, birali bolje cipele za izlazak, da bi ne samo pokazali da se ne plaše i razlikuju od svjetine koja kulja ulicama, već da demonstriraju dostojanstvo i civilizovanost. Ponekad se danas to doima kao herojsko vrijeme.

Više se ne šćeam datuma jednog od mitinga i populističkih promenada raznih prigradskih skupina koje su kao Šest mjesnih zajednica organizovano dolazile u Podgoricu da demonstriraju svoju odanost Slobodanu Miloševiću. Božina se ironično prišetio da je držao govor na sahrani svoga kolege nastavnika, oca srpskog predsjednika. Poveća grupa demontranata je išla Ulicom slobode, iza jedne široke parole napisane začudo latinicom, hodale su sredovječne i stare žene i poneki muškarac i u horu izvikivali razne parole koje su tih dana bile u opticaju, proklinjale staro rukovodstvo, njihovu „okusanost“, „lopovluk“, „izdaju“ srpstva i Kosova... Prizor rulje kojoj se pruža prilika da izrazi svoje frustracije. Iz grupe su se odjednom izdvojile tri žene, izobličene grimasama obrušile su se na Božinu uvredama, psvokama, prijetnjama kakve može da ima samo ostrašćeni plitki um. Instiktivno sam krenuo prema njima, ali me Božina odlučno zaustavio. On je mirno nastavio, ne obazirući se.

„To su moje komšije iz Maslina. Ne vrijedi se raspravljati. Oni drugo i ne znaju.“

Srpska intelektualna ekspozitura je zagospodarila političkom, kulturnom, naučnom i medijskom scenom Crne Gore. Falange prigradskih proletera i raznih izmećara beogradske policije i čaršije šepurili su se i barjačili svojim agresivnim pravoslavljem.

Oni koji su se ošećali Crnogorcima ili crnogorskim partiotama drugih nacija ošećali su se kao stranci u domovini. Formiralo se jedno snažno jezgro pokreta otpora, koje je tragalo za formama protesta. Osnovan je PEN centar, Crnogorsko udruženje nezavisnih književnika, „Monitor“, Crnogorsko udruženje profesion-

alnih novinara, razni antiratni pokreti, Crnogorska pravoslavna crkva, kasnije DANU. Sa Liberalnim savezom i Socijaldemokratskom partijom stvoren je jedan paralelni, gotovo virtualni svijet kulture i politike u kome se moglo živjeti sa dostojanstvom. To se vrijeme ne može zaboraviti. Znalo se ko je s kim. Osećaj da si okružen prijateljima bio je ohrabrujući. Mitinzi Liberalnog saveza, skupovi raznih udruženja, tekstovi u „našim“ novinama, javni protesti i saopštenja, nalaganje „crnogorskog badnjaka“... Sve je to sa energijom mladosti i nacionalnog ponosa, utemeljilo postojanost u ubjeđenju da Crna Gora ne smije pristati na nestajanje. Bio je to zanos koji se ne može nikad ponoviti.

Rad na Programu

Božina je bio ubijeden da je Crna Gora „pala“ zbog toga što nije imala nacionalnu strategiju. Crnogorsko rukovodstvo nije bilo svjesno značaja nacionalnog pitanja. Ono je bilo za Jugoslaviju, bez ostatka i alternative. Kod Božine je osećaj nespremnosti Crne Gore da se ponaša prema sopstvenim interesima izazivao gotovo fizički bol. Želio je da se što prije napravi nacionalni program. Zanosio se time da bi takav program pomogao da novi udar ne zatekne Crnu Goru nespremnju.

Na samom početku Matice, u vrijeme žestokih konfrontacija i mržnje, strijepili smo da li ćemo moći da izradimo jedan tako ambiciozan program. Božina je bio uporan do tvrdoglavosti i pokrenuo je ideju da Matica organizuje skup sa temom „Budućnost Crne Gore“. Upravni odbor Matice prihvatio je njegovu inicijativu na sednici od 6. maja 1994. sa obrazloženjem da bi se „*Taj skup bavio aktuelnim pitanjima i izazovima pred kojima se danas nalazi Crna Gora u svijetlu njene državnosti i nacionalne tradicije i budućnosti... Rasprava bi obuhvatila državnost, privredu, kulturu, jezik, religiju, crkvu, nauku, ekologiju, obrazovanje, medije, međunarodne odnose itd*“.

Božina je čvrsto vjerovao da su narasle crnogorske suverenističke snage i da je samo pitanje vremena kad će prevagnuti. „*Matica crnogorska nije samo elitna kulturna i naučna organizacija, nego i široki kulturni i društveni pokret*“, kako je isticao Božina, i njoj pripada izrada takvog programa.

Zaključili smo da bi projekat dokumenta trebalo da sačini neko ko nije iz kruga naših ideologa, pjesnika ili narativnih historičara, već osoba racionalnog duha, koja će postaviti kostur na koji mogu poslije ići „pripjevi“. Taj posao je povjeren dr Svetu Jovićeviću, profesoru Tehničkog fakulteta, bivšem potpredsjedniku Vlade i ambasadoru. Pozvali smo sve političke faktore da učestvuju u raspravi. Odazvali su se samo suverenisti i oni su se posvađali, pa je Matica sama obavila posao izrade programa „Crna Gora pred izazovima budućnosti“. Projekat je objavljen, uslijedila je rasprava, rad timova, izrada nacrtu Programa, usvajanje, publikovanje, prevođenje na engleski... U knjizi u kojoj je štampan taj dokumenat, za koji je Božina pisao da „*ima pretenziju da bude nacionalni program*“, objavljeni su i programi svih parlamentarnih partija u Crnoj Gori.

O tom najvažnijem aktu koji je Matica donijela, moglo bi se mnogo govoriti, ali ovde je samo u funkciji oslikavanja angažovanja Božine Ivanovića na projektima Matice crnogorske.

Božina njim samim

Navešću nekoliko citata iz javnih istupanja Božine Ivanovića, da bih izvorno oslikao njegove političke preokupacije, odlučnost i hrabrost da stvari nazove pravim imenom.

Među prvim saopštenjima za javnost koje je u ime Matice potpisivao Božina bio je apel predsjedniku Skupštine da se donese zakon o državnim simbolima. Decembra 1993. potpisuje saopštenje Matice „Povodom sve učestalijih napada srpskih nacionalista na Crnu Goru“ u kome se ističe da je „*politika velikosrpskog*

nacionalizma suverenu Crnu Goru uvijek tretirala kao prepreku za ostvarivanje svojih ciljeva. Po današnjim ideolozima, kartografi- ma i ustavotvorcima, Crna Gora treba da nestane kao politički su- bjekat i postane provincija srpske države. Crnogorsko nacionalno biće, njegova istorija i kultura, brišu se i utapaju u srpski korpus“.

Na Skupštini u Baru (13. januara 1996) Božina je konstatovao da je Crna Gora je u ovom vijeku dva puta gubila svoju državnost: prvi put na Podgoričkoj skupštini i drugi pučem „AB revolucije“. „*Oba puta akcije su osmišljene u Beogradu, od strane velikosrpskih nacionalista, uz učešće domaćih poma- gača. Pojačano je krivotvorenje istorije, zatiranje crnogorskih duhovnih vrijednosti, svojatanje i negiranje nacionalne kulturne baštine i istorije, ponižavanje, vrijeđanje ljudskog i kolektivnog dostojanstva... reaguju stranke i udruženja. Razvio se širok demokratski pokret koji predstavlja snagu Crne Gore.*“

U Podgorici, na osnivanju ogranka Matice (29. marta 1997) Božina se prišeća početaka Matice „*U vrijeme osnivanja Matice crnogorske razbuktavao se rat na prostoru bivše Jugoslavije i raspadala zemlja. Crnom Gorom odjekuju ratnohuškačke paro- le, buja populizam, divlja tuđa mitomanija, trijumfuje „antibiro- kratska revolucija“... Nastaje negiranje crnogorskog naroda i njegove istorije. Rasplamsava se ideologija velikosrpsva, potire se i minimizira crnogorska kultura, nipodaštavaju se dokazane nacionalne vrijednosti; ruše se crnogorski ideali; prisvajaju i svojataju naše vrijednosti. Postojeće institucije kulture, naročito one od posebnog interesa za Republiku, ukidaju se i stavljaju u funkciju denacionalizacije. Podstiče se rušenje spomenika i podi- zanje novih, preimenuju gradovi, trgovi i ulice, bez kritičke proc- jene. Progone se stvaraoci, a favorizuju poslušnici i poltroni.*

Osporavaju se dostignuti rezultati u prosvjeti i nauci. Iniciraju se promjene u nastavno-obrazovnom sistemu, predlaže se pripa- janje Crnogorske akademije Srpskoj akademiji nauka, najavlju- je se stvaranje etničkih država. Tendenciozno se potencira malo-

brojnost Crnogoraca i naglašava opasnost od samostalnog postojanja. Nameće se paternalizam i starateljstvo u, navodno, novoj podjeli svijeta. Podstiče se nacionalna i konfesionalna netrpeljivost i negira jezička i svaka druga osobenost Crnogoraca. Poriče se Crnogorska crkva, a Mitropolija SPC zatire sve što je crnogorsko i gospodari crnogorskim kulturno-istorijskim spomenicima i integriše ih u srpsku kulturu i istoriju. U takvim uslovima budi se otpor građana, osobito intelektualaca koji, pored drugih organizacija, osnivaju Maticu crnogorsku.

Vladajuća partija i elita dovela je Crnu Goru u bijedu. U dijelu establišmenta sazrijevala je svijest da nacionalni interesi diktiraju više samostalnih poteza i kritičniji odnos prema pogibeljnoj politici druge federalne jedinice i njenog lidera. Stvarao se utisak da se razvedrava nad Crnom Gorom. Imperator je vratio udarac. Srpski mediji pod kontrolom vlasti mobilisali su, kao toliko puta do sada „specijaliste“ za crnogorski separatizam i petoj koloni u Crnoj Gori stvorili uslove za akciju...

....Matica crnogorska je kulturni pokret u nastajanju, sa stvaralačkim potencijalom koji treba da utiče na našu javnost. Matica nastoji da njeguje onu vrstu duha koja počiva na multikulturi, mjeri i toleranciji, na poštovanju čovjeka i koja će kultivisati našu oholost i marginalizovati primitivizam, sluganstvo, razmetljivost i licemjerje.“ (Godišnjak MC 96/98, str. 90 - 92)

U Beogradu, na osnivanju ogranka Matice (1997), Božina oštro istupa protiv velikosrpskog nacionalizma: „*Rasplamsava se ideologija velikosrpsstva i organizuje asimilacija Crnogoraca. Ukidaju se i transformišu institucije kulture, osobito one koje su od posebnog interesa za Republiku i koje se uključuju u funkciju denacionalizacije.*

Pristajanje na vazalski odnos i vjernost diktatoru Srbije, koji, kako kaže sadašnji predsjednik Crne Gore, ravnopravne i suverene članice federacije, nema alternative. Ova izjava ulazi u antologiju kolonijalne poslušnosti, a nikako u primjere čojstva i junaštva.“

Rad na infrastrukturi Matice

Božina je izbor za predsjednika Matice primio izuzetno emocionalno. Od prvog časa joj se predao cjelinom svog intelektualnog, radnog i moralnog kapaciteta. Božina je bio istinski skroman čovjek kome je strano liderstvo. Bio je prostodušan do naivnosti, a smatrao je da su funkcije tek šinjel ispod koga je neko čovjek ili kepec. Bez imalo sujete ili nadmenosti, demokratičan i odgovoran, kao pravi timski čovjek učestvovao je u svim akcijama, održavao veze sa ljudima za koje je mislio da mogu biti od pomoći Matici, pa i kontakte sa nekim predstavnicima vlasti, uvijek čuvajući dostojanstvo Matice i lični integritet. Insistirao je na decentralizaciji Matice, nadajući se većoj inicijativi ogranaka. Za sve vrijeme predsjednikovanja niti je on, niti iko od izabраниh čelnika u Matici primio ni centa za rad.

Odmah po izboru rukovodstva dali smo se na izgradnju infrastrukture Matice. Od prvog časa uspostavljena su pravila i puna javnost rada. Šednice, odluke, aktivnosti, članstvo, izbori i rad prema Statutu. Redali su se dani, mjeseci, godine. Svakog dana, strpljivo i kontinuirano tekao je rad na Programu, osnivani su ogranci na Cetinju, Herceg Novom, Nikšiću, Ulcinju, Baru, Podgorici, Kotoru, odvijao se rad odbora, objavljene su prve knjige, pisana su reagovanja na društvene pojave, davani su intervjui, izjave, spremene skupštine. Matica je bila u punom pogonu.

Razgovori sa ministrima kulture, predsjednikom Vlade i Skupštine, nijesu riješili ni jedan vitalni problem Matice. Nije-smo posustajali, krpili smo pare za projekte, bili prisutni u društvenom životu Crne Gore. Predsjedništvo se veoma često sastajalo, a Upravni odbor je održao 20 šednica u toku 1996-1998. Davali smo inicijative za saradnju suverenističkog bloka i preklijnjalni lidere partija da idu zajedno na izbore. Održavali smo stalne

kontakte sa piscima, PEN-om, CPC, novinarima... Odnose punog povjerenja uspostavili smo sa crnogorskom dijasporom.

Božina je bio na čelu tima koji je sve to inicirao i osmišljavao. Znao je da harmonizuje svoju autoritarnost, ljupkost Kane Radović, taktičnost Novice Samardžića, sumnjičavost Ilije Vujoševića, robusnost Radoslava Rotkovića, idealizam Jakova Mrvaljevića, popularizatorstvo Rajka Cerovića, ekskluzivnost Branka Banjevića, odsutnost Senada Gačevića, egzaltiranost Vukića Pulevića, borbenost Raduna Mičkovića... Postali smo ekipa koja raspravlja o svakom pitanju, razmjenjuje argumente, uspostavlja međusobno povjerenje, ustanovljava odgovornost i iznad svega čuva autonomnost Matice. Opredijelili smo se da aktuelne pojave stavljamo u širi kontekst vremena i da rafiniranom retorikom izbjegavamo dnevopolitički govor. Tako smo vremenom izgradili prepoznatljiv stil Matice.

Božina je cijenio konciznost Proglasa o Matici i često ga citirao kao Magna cartu. Ohrabrivao je metaforiku, preciznost i ozbiljnost saopštenja Matice. Posebno mu je zadovoljstvo bilo što je Zbornik o crnogorskom štamparstvu, pripreman kampanjski za jubilej, ispao dobar, a Pavle Mijović, kad smo ga posjetili u bolnici u Nikšiću, bio je srećan i žalio što nije predao svoj rukopis na vrijeme.

Stalno smo zajedno, stalno u akcijama. Sastajemo se sa ljudima. Kancelarija Matice postaje punkt de se dolazi, odakle kreću mnoge inicijative. Jedni hoće snažnije političko angažovanje, a Božina i ja, kojima se ogadila politika, plašimo se dnevopolitičkog profanisanja, pa insistiramo na smirenosti i razmišljanju na duže staze.

Svako je u Matici imao široko polje ličnog javnog djelovanja i nikad nijesmo reagovali na neki stav našeg člana. Boljelo nas je, ali ne i iznenadilo reagovanje nekih političkih partija suverunističke orijentacije, daleko više nego bjesomučni napadi lidera prosrpskih partija.

Kada se jedna ekipa ljudi stalno sastaje i usmjeri na neki cilj, neminovno počinje da slično misli, da ima jedinstvene ocjene o pojedinim pitanjima, da jednako ocjenjuje ljude, pa i da dijeli iste predrasude. Kad bismo zapazili da nas je zahvatila zavjerenička psihologija govorili smo da „partijsku monolitnost“ moramo razbijati intelektualnim sumnjama.

Svi mi u upravi Matice bili smo stari znanci i znali smo na koga možemo računati, jer smo poznavali većinu ljudi sa kulturne i naučne scene u Crnoj Gori, imali predstavu o njihovim sposobnostima i moralu. Imali smo pristalice koji su odmah stali uz nas i one koji su procjenjivali da „nije vrijeme“ da se deklariraju kao članovi Matice crnogorske. Ljudi su bili pod raznim pritiscima i na velikim iskušenjima, ali je postalo jasno da je formirana kritička intelektualna masa utemeljena na crnogorskom identitetu.

Kad je odlučio da se povuče sa funkcije predsjednika Matice, nijesu pomogla ubjeđivanja rukovodstva Matice da ostane još jedan mandat, ali je zato bio nepopustljiv da ja moram ostati sekretar. Imao je puni respekt za intelektualnu širinu, erudiciju i sposobnosti Branka Banjevića, njegovu fanatičnu vezanost za Crnu Goru i njenu slobodu, ali se pribojavao da njegova zatvorenost može štetiti širenju Matice. O tome smo otvoreno i dugo, dugo raspravljali i vagali što je bolje za Maticu. Smatrali smo da dolaze vremena će biti potrebna čvrstina u stavovima i sprječavanje raskola u našim redovima. Kad smo u rukovodstvu Matice prelomili i odlučili da Banjević bude kandidat, Božina je postao najvatreniji pristalica tog izbora.

Poslije odlaska sa „funkcije“ predsjednika nije jenjavala njegova angažovanost u Matici i nije splašnjavalo njegovo oduševljenje za početak izlaženja časopisa i za svaku novu knjigu. Koliko mu je zdravlje dozvoljavalo, Božina je boravio u svom drugom domu - Matici crnogorskoj.

Ništa ljudsko nije mi tuđe

Kao nekadašnji partijski funkcioner, poslije ostavke, imao sam nekoliko godine vremena da potrošim ogorčenje prema svom starom okruženju i da im oprostim za odnos prema meni. Kad ih je oduvao Miloševićev puč, bio sam ravnodušan za njihove političke sudbine, ali me boljelo saznanje da su tek tada došli svijesti. Staro crnogorsko rukovodstvo je saćerano u izolaciju sa ošućajem krivice. Božina je bio jedan od malobrojnih koji nije pristao da bukom kompromitacije bude odstranjen iz društvenog života.

Božina nije antropološki pripadao ličnostima koje vole vlast, nije umio da naređuje, da se velja, da prigrabi sebi zasluge drugih, da okuplja poltrone, da strogošću izaziva strah, da obećava i slaže, da se bori za priznanja i položaje, da drugi rade za njega.... Bio je previše moralan u tradicionalnom crnogorskom smislu da bi vlast nadredio čojstvu.

Božina je imao samarićanski odnos prema ljudima. Nije bio osvetoljubiv ni prema onima koji su ga bezrazložno napadali, a za nacionalističke ispade nekih svojih kolega akademika nalazio je neko opravdanje. Branko Banjević, Novica Samardžić i ja bili smo dosta skeptični prema autoritetu naučnih titula, negativno ocjenjivali njihovu pismenost i nacionalnu svijest. Vodili smo o tome raznim povodima polemiku sa Božinom. On je preciznije poznao tu društvenu grupu i pomogao nam da se oslobađamo uopštavanja.

U Matici je stvorena atmosfera drugarstva i povjerenja u kojoj je bila zadovoljstvo raditi. To se razlikovalo od svega kroz šta smo prolazili u prethodnom životu. Nema naređivanja, subordinacije, izmicanja pred obavezama. Svako čini što može, ošuća obavezu da uradi što više i što bolje. Ne misli se na nagradu ili

pohvalu. Niko se ne da potkupiti. Niko ne rovari, kritizira i mudruje. Strepnje i radosti su zajedničke. Neka vrsta predanosti idealu koja se rijetko srijeće. Jedan bizaran detalj iz vremena NATO bombardovanja oslikava to vrijeme. Kod Danke Barović, poslovnog sekretara, koja se tako srećno uklopila u atmosferu i postala stub organizacije Matice, nalazio se neki novac dobijen od naših iseljenika, koji smo gučili za „ne daj bože“. Božina je rekao da oni koji prežive moraju nastaviti posao Matice sa tim parama i predložio da Danka podijeli novac na nas petoro (Danku, Novicu, Branka, Marka i Božinu). Kad je opasnost prošla, vratili smo Danki i šalili se na njegov račun.

Božina nije dijelio ljude na Crnogorce, Srbe, Albance, Muslimane, na pametne i ograničene, na stare i mlade, već na dobre i slabe karaktere. Nevjerovatna je bila njegova tolerancija za ljudske slabosti. Emitovao je fluid topline. Negđe duboko u sebi prelamao je gorčinu zbog neljudskih postupaka. Možda zbog te nervoze nije mogao da ostavi cigaretu, možda je zbog toga nastojao da uvijek bude okružen prijateljima, pa podijeli zalogaj, da u kafani ne da nikom da plati, da dovodi ljude u svoj dom, da ide u lov... Serija srčanih udara nije umanjila njegovu dinamiku. Božinina druželjubivost postala je poslovična.

Ne mogu da se šetim kad sam se prvi put srio sa Božinom. On pripada onom rijetkom soju ljudi koje od prvog časa držite za prijatelje i koji vas ne razočarava. Crna Gora je mala, a on i ja smo cijeli život proveli tu i muvali se po društvenoj i političkoj sceni, pa smo se mnogo, mnogo puta srijetali na raznim šednicama i projektima. Tokom višegodišnje saradnje u redakciji Crnogorske retrospektivne bibliografije najbolje sam mogao da zapazim njegovu široku informisanost, blagu prirodu i tolerantnost.

Vrijeme druženja sa njim u Matici je nešto dragocjeno za mene, a vjerujem da je bilo i za njega. Prvih godina Matice sa Božinom sam bio gotovo svakodneвно. Miješali su se poslovni,

društveni i privatni planovi. Sa njim nije ni moglo biti drugačije. Skupovi u njegovoj kući u Doljanima, ili u mojoj bašti na Cetinju, posete prijateljima, jeftini restorani, osnivanje ogranka, večera kod Branka Baletića na Topčideru, ili Rajka Vujičića u Kotoru, trošenje njegovog akademijskog dodatka na čevape „Pod voltom“, smokve i grožđe sa njegovog imanja... Njegov stari „pežo“ i stalna spremnost da se putuje i sastaje sa ljudima.

U životu sam srijetao mnogo ljudi kojima je vlast promijenila ćud. Ustvari, teško mi se šetiti nekog na koga vlast nije ostavila neki ožiljak. Božina je bio jedan od rijetkih koga vlast nije pokvarila. Imao je životnu filozofiju hedoniste, skupidruga. Nije ga interesovala politička moć, medalje, privilegije, pare, pa je zbog toga bio nepotkupljiv.

Osnivanje Matice i njeno pretvaranje u naučnu i kulturnu instituciju i zadržavanje snage pokreta je bilo iskustvo sasvim različito od dotadašnjeg. Iza nas nije stajala država, partija, moćni sponzor, neka međunarodna fondacija ili bilo kakav lobi. Neprijatelja poduhvata bilo je napretek, a prijatelje je tek trebalo nalaziti. Bez prostorija, bez para, bez organizacije, bez birokratije, počela je jedna duhovna avantura. Božina i ja smo bolje od ostalih znali da moramo izgraditi organizaciju koja može da funkcioniše na duži rok. Entuzijizam nije prava riječ za angažovanje na tom poslu. Entuzijizam je, naravno, važan činilac motivacije, ali mnogo važnije od toga je rad na organizaciji, svakodnevno strpljivo i odlučno napredovanje ka jednom cilju. Trebalo je pridobiti što više časnih i pametnih ljudi, kako bi kroz Maticu emitovali svoja uvjerenja u cilju podsticanja crnogorske samosvijesti. Pritom se čuvati surevnjivosti, pizme, sklonosti za ignoranciju tuđeg znanja i rada, megalomanije, površnih i ishitrenih parola, idolopoklonstva prema liderima, mržnje protivnika.. Raditi strpljivo, otrpjati i uvrede i prijekore koji dolaze od ostrašćenih pristalica. Sarađivati sa svima, ali što

manje pjevati u horu, već izgrađivati sopstveni stil. Djelima, a ne hvalisanjem, trasirati svoj put u zalaganju za jednu novu, samosvjesnu Crnu Goru. Bili smo svjesni da će takav način rada odbiti one koji su navikli da konspiracijama zamjenjuju javnu akciju, one kojima je prisustvo na mitinzima opozicije postala biografska činjenica, one koji su tražili svoje idole među partijskim liderima....

Božina je svojim radom i ponašanjem, svojom vjerom u uspjeh, svojom predanošću idealima crnogorske budućnosti zadio poštovanje u Matici .

Nije slučajno što su povodom smrti Božine Ivanovića četvorica članova Upravnog odbora govorili o njemu. Nekoliko tih ocjena, gotovo kao epitafi, upotpunjuje sliku o njemu.

Branko Banjević: „*Bio je srećan našim obilježavanjem jubileja crnogorskog štamparstva. Smatrao je da tako naučna istina postaje istorijska svijest. Bio je srećan zbog Programa Matice. Bio je srećan zbog časopisa Matice. Bio je srećan jer je bio uvjeren da je Matica, sa ostalima odbranila dostojanstvo kulture i nauke na našem prostoru.*“

Vukić Pulević: „*Božina Ivanović je prvi crnogorski antropolog koji se veoma uspješno bavio ovom naukom i sa doprinosom nauci na najkompetentniji način predstavljao sebe i Crnu Goru u evropskoj antropologiji. ...Kao dugogodišnji i veoma bliski Božinin prijatelj i saradnik znao sam, sasvim izbliza, i jednu njegovu veliku radost. Ništa sa takvim ponosom i radovanjem nije doživio kao čast izbora za prvog predsjednika Matice crnogorske. To je na drugoj strani bilo značajno i za samu Maticu, jer je Božina sa njemu svojstvenom energijom i tolerantnošću doprinio uspješnom startovanju ove institucije.*“

Marko Špadijer: „*Božina Ivanović ima naučnu i državničku biografiju jedinstvenu među savremenima, u cjelini ostvarenu u Crnoj Gori... Sazan od dobrog ljudskog materijala, genetski*

utemeljenog, druželjubiv bez sujete i pohlepe, nesebičan i topao... Bio je predsjednik Matice od '93. do '96. U normalnim vremenima to bi bio samo išček iz njegovog bogatog životopisa. Međutim, upravo u toj deceniji se prelamala sudbina Crne Gore i svako pokazuje svoje pravo lice. Ljudsko, naučno, političko biće Božine Ivanovića sazdao od grumena, odoljelo je najtežim iskušenjima“.

Radun Mićković: *„Ostvario je raznovrsnu zavidnu karijeru u raznim oblastima djelovanja ... ali nije sticanjem novih položaja mijenjao svoju prirodu, svoj način ophođenja prema ljudima. Do kraja života nastavio je da se intenzivno druži i prijateljuje sa drugovima iz djetinjstva...“*

Ljudi koji rukovode nekim društvenim ili kulturnim pokretom, svojim moralom i karakterom više nego riječima i proglasima, oblikuju njihovu fizionomiju. Matica je imala sreću što je u fundament njenog društvenog ugleda ugrađen ljudski i naučni autoritet Božine Ivanovića. U vremenima netolerancije, doprinio je da Matica svoju nacionalnu misiju oslobodi strasti i neodmjeritosti i osloni na univerzalne kulturne i humane vrijednosti.

Božina i ja, kao i drugi, danas živi ili mrtvi, koji su postavljali Maticu na noge, nijesmo bili fantaste koji se strasno pale i traju dok dogori jedna baklja, već ljudi koji su uporno radili na izgradnji infrastrukture, pravila ponašanja, kriterija za objavljivanje knjiga, kriterija za vrednovanje kvaliteta ... U epicentru svega je bila Crna Gora sa svojom cjelinom i realnošću, sa svom svojom veličinom i čemerom, sa svojim licima i identitetima. Kao i ljudi oko nas, vjerovali smo u slobodnu i nezavisnu Crnu Goru i bili spremni na sve žrtve za tu ideju.

Božina nije doživio da vidi suverenu Crnu Goru niti Maticu kao instituciju koja zakonom postaje organizacija od posebnog značaja za Crnu Goru. To je još jedna nepravda sudbine koja mu je uskratila zasluženu radost.

Epilog

Pokušao sam da zaobiđem uobičajeni prikaz jednog perioda života Božine Ivanovića i da ostavim intimno svjedočenje o vremenu kad se identifikovao sa Maticom crnogorskom. Na to sam, kao svjedok, bio obavezan. Koristio sam se objavljenim dokumentima u publikacijama Matice koja su dosta suva, i šećanjem, koje je bogato i živo. Pišući ovaj tekst, nosio sam opterećenje prijateljstva prema čovjeku čiji odlazak nijesam prebolio, pa sam stalno opominjan od autocenzora: nemoj da preuveličaš i prećeruješ - pokojnik to nije volio; nemoj da minimiziraš ulogu pionira - ne bi bilo pošteno, i nemoj da pridaješ važnost Božini i sebi - to ti savremenici ne bi oprostili.